

ЄВРЕЙСЬКІ ІМЕНА СЕРЕД УКРАЇНСЬКИХ КОЗАКІВ

Зоя Рожченко (Київ)

Історія української мови сягає давніх часів. Знаючи українську історію, можна краще зрозуміти, як українська мова сформувалася такою, якою вона є зараз. У західних регіонах вона ввібрала багато польських слів, у центральних та східних – російських. Такий стан є наслідком буферного розташування між Польщею та Росією, коли поляки називали західноукраїнські землі Малопольщею, а для росіян Україна була Малоросією.

Єврейський вплив на українську мову досліджений меншою мірою. Проте євреї на українських землях проживали ще з тих часів, коли й слова "Україна" ще не було. Одне з перших свідчень існування Києва – лист, написаний хозарським євреєм до свого одноплемінника та знайдений у генізі синагоги поблизу Каїра [15; 9]. Єврейське населення України поступово збільшувалося, зосереджуючись у невеликих містечках (штетлах). У таких тихих містечках в основному на Галичині та Волині – Коломії, Дрогобичі, Брацлаві, Умані, Немирові, Бершаді, Шаргороді – євреї становили більше 40 відсотків населення. Більшість єврейських штетлів було засновано у XVI–XVII століттях.

Тому можливо припустити, що дуже багато рис їдиш-культури (особливо мови, музики та образотворчого мистецтва) непомітно перейшли в життя та побут сучасних українців. Причому це відбулося незважаючи на те, що аж до XIX століття євреї не були інтегровані у життя слов'янської спільноти. Взагалі ж можна сказати, що протягом тривалого часу українське суспільство було незбалансованим та вибухонебезпечним як з погляду етнічного, так і соціального складу.

Важливо наголосити, що практично впродовж усієї української історії власниками української землі були спочатку поляки, а потім росіяни; торгівля була зосереджена в руках євреїв. Українці ж використовувалися виключно як робоча сила в сільському господарстві. Саме тому міжетнічні стосунки не завжди були врівноваженими; зокрема до євреїв українці не завжди ставилися з симпатією.

В українській мові немало запозичень із їдишу, пов'язаних зі сферою комерції, і деякі з них мають негативне значення: *гаман*, *шахрай*, *шахир-махир*, *бѣбехи* [6]. Багато нових слів привнесли в українську мову єврейські купці: *ковбаса*, *пугар*, *шабаш*, *шабашити*, *цурес*. Професор Єрусалимського університету Вольф Москович у своїх лекціях звертає увагу на те, що українці, навчаючись

у релігійних школах – бурсах, студіювали там давньоєврейську (гебрейську) мову; саме із мови бурсаків і ввійшли в обіг такі слова, як *цурес* і *бахур*.

Найбільший вплив їдишу на українську мову можна спостерігати в українських антропонімах. Деякі з них представлені в Реєстрі Війська Запорозького 1649 року. На чолі козацького війська став тоді гетьман Богдан Хмельницький.

В єврейській історії Богдан Хмельницький відомий як жорстокий вбивця, ворог єврейського народу, "Кривавий Хміль" [1]. Тому для євреїв неможливо навіть уявити, що серед українських козаків були і представники єврейського народу. З іншого боку, українські дослідники фактично не помічають єврейської участі в українській визвольній боротьбі, що теж має своє пояснення. Єврейська та українська спільнота протистояли як іудейський та християнський світи. Всі українські козаки належали до української православної церкви. Це було однією з умов прийняття до Запорозької Січі [15; 145], отже, бути козаком – означало бути православним християнином, бути євреєм – означало бути іудеєм. У дослідженні сучасної американської журналістки Анни Рейд "Україна. Подорож через історію" сказано: "Такою ж давньою, як історія українського єврейства, є історія українського антисемітизму" [16; 145]. Проте навряд чи можна твердити, що українська історія – це лише історія українського антисемітизму.

Реєстр козацького війська Богдана Хмельницького показує, що серед козаків було досить багато євреїв. Парадоксально, що саме Богдан Хмельницький вписав в українську історію слово "погром", але разом з тим він же довіряв євреям високі пости у своїй армії. Серед козаків відомі декілька полковників єврейського походження. Пізніше їхні нащадки започаткували досить відомі гілки російської дворянської аристократії [5; 72 – 76].

Деякі єврейські імена аналізованого реєстру вказують на те, що їхні власники були присилувані до прийняття християнства. Це було звичайною практикою в Європі (наприклад, в Іспанії, Франції, Голландії тощо).

Деякі імена показують, що ці люди належали до еліти єврейського суспільства. Наприклад, ім'я *Степан Регебгенко* [9; 122] вказує, що його власник був сином *ребе* (їдиш רב позначає "пан", "учитель") – єврейського рабина, релігійного діяча, що одночасно був ще й знавцем та учителем іудейського права. *Миско Дайненко* [9; 174] – ім'я чоловіка, чий батько був суддею єврейського релігійного суду (іврит – *даян*, їдиш – *да́сн* (ֹדַסְן)). Імена *Омельянь Мехеденко* [9; 267], *ГбПилипъ Мгхидгнко* [9; 301], *Савька Мгхдгнко* [9; 337], *Степан Мехеденко* [9; 340], *Илляшъ Мехеденко* [9; 402] пов'язані з єврейським словом *магі́д* (מַגִּיד) – єврейський проповідник. Такі імена, як *Семен Шацкин* [9; 293] та *Богданъ Шацкого зят* [9; 389] – деривати від єврейської аббревіатури, утвореної в свою чергу від словосполучення "*шаліах цібур*" (*шац*), яка в буквальному перекладі означає "посланець громади". Так ще називали синагогального співака, який на івриті має назву *хазан* (חָזַן), а мовою їдиш звався *кантором* (קאַנטאָר). Слово *шац* (שַׁצ) може мати ще одне значення – слайво. Взагалі єврейські імена-аббревіатури, що мають подвійне значення, були

дуже популярними. Крім них у козацькому реєстрі згадані також *Роман Каньдър* [9; 239] та *Іван Коньторенко* [9; 459], які теж мали відношення до єврейських канторів.

Щойно згадані імена-абрєвіатури могли утворюватися від єврейського слова коен (можливі варіанти *коген, коган, каган*). Це слово, що означає "нашадок першосвященника Аарона", могло скорочуватися у вигляді *Кон (Кун)*. Останнє прізвище дуже популярне в євреїв, що походили з угорських земель. Подібні антропоніми представлені також серед запорозьких козаків: *Ярема Кун* [9; 59]; *Васил Кунченко* [9; 43]; *Яско Кунченко* [9; 232].

Деякі імена пов'язані саме з єврейським способом життя та характеризують їхніх власників. Існують специфічні професії, а також певні види діяльності, пов'язані з іудейською релігією. Таким видом діяльності є перевірка внутрішніх органів забоїтої тварини на придатність її до споживання, оскільки за строгими єврейськими релігійними приписами м'ясо забитих тварин повинно відповідати певним вимогам. Людей, що мають подібні повноваження, називають *боден* або *бодек*. Подібне ім'я мав чоловік, зареєстрований серед козаків Богдана Хмельницького, – *Андрен Бодак* [9; 296]. Варто зауважити, що усі імена в козацькому реєстрі подаються без наголосу. Тому не можна абсолютно впевнено твердити, що *Бодак* – саме єврейське ім'я. Зазвичай усі єврейські імена наголошені на першому складі. В деяких українських діалектах *бодак* означає *будяк* [7; 530]. Проте *Андрій Бодак* приписаний до Київського полку. Для Київщини подібна вимова не є характерною. Козаки зазвичай на Січі називали себе новими іменами та прізвищами, що ніколи не відповідали родовим іменам (прізвищам) [15; 144 – 148]. Таким чином козаки намагалися переховуватися від переслідувань влади. Навряд чи хтось сам себе назвав *будяком*, оскільки частіше люди називають себе більш привабливими іменами.

Інша специфічно єврейська професія – *могель*. Могелю довіряють обривання новонароджених хлопчиків. Серед українських козаків до Білоцерківського полку приписаний *Іванець Могулскин* [9; 190]. Саме в Білій Церкві свого часу єврейське населення переважало над українським. У XVI–XVII ст. у цьому містечку було декілька погромів. Тому єврейське походження згаданого імені цілком вірогідне.

Єврейські чоловіки завжди вдягали різного крою шапки та капелюхи, що вказувало на ревне дотримання іудейських релігійних приписів. У різних країнах розселення такі шапки називалися по-різному. Польські, українські, білоруські євреї називали їх словом, що нагадувало слов'янське – *ярмулка*. С. М. Пількінгтон пояснює, що це абрєвіатура виразу, який з мови їдиш перекладається як "страх перед Богом" [8; 222]. Тому можна припустити, що козак *Аврамъ Ярмоловичъ* [9; 100] у своєму попередньому житті або займався виготовленням подібних шапок, або ж сам у такій ходив.

Імена *Родовъ (Федоръ) Шаколенко* [9; 280] та *Грицько Ушкаленгко* [9; 419] також походять від слова із їдишу. Вони пов'язані із єврейським поняттям *шул*. Слово "шул" в мові їдиш позначає синагогу (а це слово, в свою чергу, має

грецьке походження). Однак для євреїв синагога означає не просто "дім для зібрань і молитви". Люди йдуть до синагоги також навчатися, святкувати важливі події суспільного життя, нарешті, за порадою.

За традицією єврейське слово *шул* перекладається як *школа* (у грецькій мові, а також у мовах народів, які прийняли православ'я). Отже, український козак, названий у реєстрі *Школенком*, був сином синагогального служки.

Професор Вольф Москович приділяє увагу деяким українським прізвищам зі слов'янськими основами: *Вірник*, *Духовний*, *Розумний*, *Мудрик*, *Сторозум*. Проф. Москович вважає ці імена іменами вірних іудеїв, присилуваних до прийняття християнства. Справді, такі прізвища зараз поширені як серед українців, так і серед євреїв у таких регіонах України, де в минулому єврейське населення становило значний відсоток (Вінницька, Житомирська області). Подібні імена можна знайти у козацькому реєстрі: *Івань Вирьченко* [9; 250] – з Брацлавського полку, *Давид Върченко* [9; 334] – з Білоцерківського, *Степан Върченко* [9; 337] – з Переяславського, *Андрѣн Розумникъ* [9; 242] – з Брацлавського, *Александр Вѣрановъскни* або *Веронискии* [9; 318] – з Переяславського. Останнє ім'я утворене від українського виразу *їняти віру* – прийняти віру. Брацлав, Переяслав та Біла Церква були містами з єврейським місцевим самоуправлінням (кагалом) [12; 43]. Відомо, що у XVI–XVII століттях там відбулися єврейські погроми. Ці факти підтверджують можливість єврейського походження згаданих імен.

Один із найважливіших приписів іудаїзму – дотримання святості суботи. Серед українських козаків можна знайти людей, які так і називаються: "Субота". Це *Игнат Шабас* [9; 355] – їдиш *шабес* (שבש), *Хвеско Суботенко* [9; 439].

Деякі імена є дериватами від запозичень із їдишу; причому в єврейській мові вони мають чітко виражене позитивне значення. Це також може бути непрямым свідченням того, що носії цих імен прийняли християнство під тиском обставин. За законами єврейського релігійного права такі люди вважалися жертвами, мучениками за віру – *анусім* – і не підлягали осуду релігійної громади. В реєстрі зафіксовані імена подібного типу: *Самуїло Левоненъ* [9; 69] – *левонен* (לוננון) мовою їдиш означає "місяць", "місячне сяйво", *Марътнинъ Нахецкын* [9; 326] – *нахес* (נחש) – "задоволення", "насолода"; *Харъко Роҳманъченко* або *Роҳманенко* [9; 171] – *рахмонес* (רחמנות) – "жаль", "співчуття", "симпатія". Цікаво, що в сучасній українській мові зберігся прикметник, утворений від єврейського слова *рахмонес* – *рахманний*, який має обмежену сполучуваність і в основному вживається у виразі "рахманна земля" у значенні "добра", "гостинна", "привітна". Також привертає увагу ім'я *Шмелян Кабѣц* [9; 43]. Воно вже має гебрейське походження, а не з мови їдиш, і гебрейською означає "збирати". Як особове ім'я, з одного боку, воно могло означати "злидар". Ця основа збереглася у київському жаргонному слові "кабцан" (волоцюга, жебрак), що його можна почути ще й у наші дні. З іншого боку, за кабалістичними уяв-

леннями, поняття "кабуц" належить до сфери слави (що пов'язується зі значенням "збирати світло") [2; 23]. Зараз важко сказати з усією впевненістю про первісне значення імені *Кабуц*, але що абсолютно точно – воно не може бути слов'янського походження.

Основа козацького імені *Юрко Ден* [9; 426] на їдиш (*дес* – יָדֵיךְ) має два значення – "ідея, значення" або "поважна особа".

Проаналізувавши ім'я *Семенъ Броха* [9; 282], можна помітити, що воно також може мати два значення: 1) "благословенний"; 2) походити від жіночого імені *Броха* з аналогічною семантикою. Взагалі серед козацьких імен є велика група патронімів, що називають дітей за іменем батька: *Мамуїло Шмонленко* [9; 343] – від *Шмуель* (שְׁמוּאֵל); *Павелъ Мошгъовсккин* [9; 327] – від *Моше* або *Мошко* (מֹשֶׁה); *Андрѹсъ Нахтолѣн* [9; 204] – від *Нафталі* (נִפְתָּלִי); *Василен* та *Васил Берло* [9; 258] – від *Берл* (בֵּרְל), *Иванъ Сацъ* [9; 410] – скорочений український варіант вітхозавітних імен *Самуїл* (від якого походить українське ім'я *Самійло*) та *Исаак*, *Андрѣн Мотыл* [9; 400] – від *Мотл* (מֹטֵל), *Юрко Мордишенгъко* [9; 217], *Жаданъ Мордасенгъко* [9; 235] – від єврейського імені *Мордехай*, яке на українському ґрунті спочатку перетворилося на *Мордох*, а потім на *Мордко*. Іноді в козацькому реєстрі спостерігаються єврейські матроніми – назви дітей за ім'ям матері: *Васко Башейченко* [9; 315] – від *Башева*.

Деякі єврейські імена, утворені саме в мові їдиш, були надзвичайно популярними серед бідних євреїв, оскільки походили від назв коштовного каміння – діамант, смарагд, рубін, перли. Судячи з даних козацького реєстру, найбільш популярними саме серед українських євреїв були перли: *Самуїло Пиргъанкъ* [9; 172]; *Педор Перул* [9; 210]. Іноді це ім'я перекладалося старослов'янською: *Юско Женчуженко* [9; 89].

Такі імена, як *Степан Рашченко* [9; 47], *Галат Раценгъко* [9; 356] *Андрѣн Рашевгъсккин* [9; 56] можна пов'язати з єврейським словом *рош* (голова). Це слово позначало голову єврейської громади в діаспорі (в *галуті*). Мовою їдиш таких голів кагалу називали *ротманами*. Тому прізвище ім'я *Роухмангъченко* [9; 171] можна виводити також із основи *ротман*, в якій відбулася дисиміляція приголосних *тм* ?*хм*.

Навіть зараз можна зустріти українця з прізвищем *Пицек* (*Пицик*). Подібні імена зафіксовані також в запорозьких козаків: *Семенъ Пичикъ* [9; 279], *Иванъ Пицаченко* [9; 385]. Мовою їдиш воно означає "маленький", "крихітка", "дитя". Деякі козацькі імена утворені від узятих із мови їдиш назв птахів, тварин, або рослин: *Хома Флаквичъ* [9; 331], *Самійло Фаленгъко* [9; 173] – від *фальк* (פֶּלֶק) – сокіл, *Иван Раценко* [9; 28]; *Ивашко Рацов* [9; 31], *Максимъ Рацевсккин* [9; 29] – від *рац* (רָצ) – пацюк; *Миско Цибелсккин* [9; 317] – від *цибеле* (צִבְעֵלָה) – цибуля. Деякі імена утворені від слова *менч* (מַנְעַח), що мовою їдиш означає часто не просто "чоловік", а "справжній чоловік", "муж": *Иванъ Менгченгъко* [9; 151] *Харгъко Менгченко* [9; 388].

У XVII столітті існувало досить багато професій, або ремесел, не пов'язаних напряму з іудейською релігією, але таких, що традиційно вважалися єврейськими. Це було миловаріння, чинбарство, швецька справа, вироблення скла, обробка хутра [4; 292]. Якщо взяти до уваги, що євреї були міщанами – ремісниками або ж крамарями, а українці – селянами, можна зробити висновок, що козаки з іменами *Кѣрѣн Гарьбар* (чинбар) [9; 139], *Левонъ Лоевецъ* (миловар) [9; 479], *Ярема Крамар* [9; 228] походили з євреїв. Один з козаків, записаний в реєстрі, міг бути лише євреєм, якщо взяти до уваги: 1) його ім'я – *Грыцько Аренда* [9; 184], а також 2) його полк – Білоцерківський. Право оренди землі було виключним правом євреїв у польській державі, до якої у XVII столітті належала Україна.

Козак *Анъдрусъ Балагуенко* [9; 232] з Уманського полку займався також чисто єврейською справою – він був *балагулою* (בלאגולו). Його ім'я утворене від слова, що мовою їдиш означає "візник". У цій мові також є слово *балегуф* (בלעגוף), що позначає людину, яка живе в добробуті, багатія. Чи справді єврейські візники були на українських землях таким багатими – невідомо, але зв'язок між цими словами в мові їдиш цілком можливий. Іван Огієнко також вказує на проникнення в українську мову слова *балагула* [6, 104].

Деякі козацькі імена єврейського походження утворені від слів з негативними значеннями: *Федоръ Мосур* [9; 248] та *Мирян (Миронъ) Мосур* [9; 267] – від *мосур* (מוסר), що мовою їдиш означає "зрадник", *Грицько Платнѣр* [9; 169] та *Хома Платнѣренко* [9; 178] – від *платнер* (פלטר) – базикало. Ці люди були християнськими прозелітами (тобто нещодавно прийняли хрещення), що розцінювалося їхніми одноплемінниками як зрада, відхід від правдивої віри. Вірогідно, такі імена могли бути самоназвою; адже ніхто крім євреїв не міг розуміти їх негативного значення.

Деякі імена давалися через непорозуміння людей, які розмовляли різними мовами. Наприклад, козак із Чигиринського полку називався *Леско Ломых* [9; 58]. У мові їдиш слово *ломіх* (למח) є допоміжним при утворенні форм наказового способу II особи однини (подібно до російського *давай, давайте* в аналітичній формі *давай споем*). Можна припустити, що цей чоловік постійно починав якийсь своє прохання саме словом *ломіх*, оскільки не міг нікому розтлумачити своєї потреби.

Коріння християнства знаходяться в іудейській релігії. Тому приписи і заповіді, дані Творцем єврейському народові, важливі і для усіх християн.

Українська історія показує, що різні релігії фатальним чином перепліталися в долях одного покоління. Реєстр Війська Запорозького 1649 р. показує, що там записані люди, які походили з різних християнських конфесій – православної, католицької та протестантської церков – і навіть такі, що сповідували іудаїзм та іслам. Зараз в Україні дуже багато людей не знають про своє єврейське походження через те, що сповідають християнство. В козацькому

реєстрі можна знайти разучі на те приклади. До Білоцерківського полку приписаний чоловік на ім'я *Галат Кгалетъ* [9; 432]. Його прізвище ім'я походить від гебрейського слова і означає "поголений". Вже в мові їдиш слово *galax* (גללקא) набуло значення "православний священник" [15]. Більшість християнських священників голилися, хоча якраз православні священники і становлять виняток із цього правила. Так чи інакше, згадане ім'я прийшло із мови їдиш.

Крім того, є інші свідчення того, що деякі євреї не просто вихрещувалися, але й ставали православними священниками. У XIX столітті видатний російський хірург М. Пирогов володів землями на Вінниччині. Після смерті хірурга його дружина та врятовані ним люди на знак подяки бальзамували його тіло. Пізніше православний священник, що правив заупокійну службу над тілом М. Пирогова, був похований коло його мавзолею. На цій могилі є відповідний напис: священник православної церкви Левандовський. Це прізвище свідчить про єврейське походження, оскільки вказує на те, що його предки були із Леванту (Близького Сходу); так традиційно називали сефардських купців.

Деякі імена вказували на те, що їхні власники перед тим, як стати козаками, сповідували інші, нехристиянські релігії. Імена *Лукянъ* та *З'янько Хрстенко* [9; 327] вказують на те, що ці люди нещодавно охрестилися. Ім'я *Розмыслъ Цируанк* [9; 235] із Брацлавського полку, з одного боку, вказує на традиційну єврейську професію (у XVII ст. *цирулики* або ж *цилюрики* були не просто перукарями, але й лікарями чи аптекарями). З іншого боку, найменування *Розмыслъ* вказує на якусь поміркованість у діях. Тогочасний Брацлав був справжнім єврейським штетлом. Усі згадані факти свідчать про те, що причиною вагань цього чоловіка, певно, було прийняття нової релігії. Імена *Дмитро Зрайковъскии* [9; 189] та *Федор Зрантел* [9; 301] вказують на те, що їх носії мали відношення до *Землі Ізраїлю*. Серед євреїв існує традиція називати Святу Землю просто "Країна", а єврейський народ – "люди Країни". От чому імена *Бндор Мединскии* [9; 219] та *Захарька Мединенко* [9; 53] на це і вказують (на їдиш медіна (ה'ר'מ) – країна, і це слово, в свою чергу, походить з гебрейської). Імена *Яцъко Козаревычъ* [9; 343] та *Шлександеръ Козиревич* [9; 329] вказують на те, що предки цих людей походили з іудейської Хозарії. Після завоювання хозарського каганату руськими князями, деякі хозари перемістилися до Галицьких земель.

Реєстр Війська Запорозького 1649 р. – документ надзвичайної історичної ваги. Протягом тривалого часу він ретельно зберігся в архівах. Це унікальна пам'ятка українського визвольного руху та української державності. Укладений урядом Богдана Хмельницького, він містить близько 40 000 козацьких імен. Насамперед він відображає етнічну структуру населення українських земель. Лише з часу публікації у 1995 р. реєстр став широко доступним для наукових досліджень.

Дуже важливо, що реєстр містить об'єктивну інформацію. Відомо, що давні літописці іноді були суб'єктивними, причому з різних причин: вони могли відбивати погляди офіційного уряду; могли або самі викривити події, або ж ско-

ристатися неправдивими джерелами; могли бути просто відверто тенденційними. Будучи простим списком, реєстр найбільш точно відбиває реальний стан суспільних взаємин.

Лев Гумільов висловив оригінальну і, можливо, парадоксальну ідею, що усі літописці були людьми свого часу і тому помічали найбільш незвичні події та приділяли їм найяскравіші сторінки своїх хронік. Оскільки ж буденні події були загальним тлом, їм не надавалося ніякої ваги [3; 325]. На думку Л. Гумільова найбільш детальна хроніка не завжди може бути об'єктивною.

Уважне дослідження Реєстру Війська Запорозького 1649 р. підтверджує цю думку. Усі літописи XVII століття свідчать про етнічне протистояння та боротьбу між українцями з одного боку та поляками й євреями – з іншого.

Але цей антагонізм не відображений на сторінках Реєстру. Можна відзначити, що це – свідчення демократизму, за яким організоване козацьке суспільство, до якого могли включити навіть представників етносів, що відверто визнавалися ворожими. Зокрема, єврейський елемент має більш значну репрезентацію, аніж це відображено в офіційних джерелах, доступних для вивчення. Такий стан – наслідок того, що люди, які прийняли християнство, вважалися правдивими українцями.

Проте євреї не розчинялися в українському суспільстві безслідно. В своєму дослідженні "Історія євреїв" Пол Джонсон зазначає, що цей етнос став критичним елементом, який вніс позитивні зміни в сучасне суспільство: "<...> Частіше, особливо, коли бували вихрещені насильно, вони ставали критичним, допитливим, неспокійним елементом серед інтелігенції. Церква не дуже помилилася, коли вбачала єврейські впливи в русі альбігойців чи в гуситстві Богемії XV сторіччя" [4; 247]. За твердженням П. Джонсона, євреї були активними учасниками епохи Відродження та Реформації, стали тією силою, яка змінила Європу на краще і зробила її такою, якою вона є зараз – зразком демократичного, економічного розвинутого суспільства [4; 247].

Неможливо уявити собі сучасне українське суспільство без єврейського впливу. Проте до сьогодні його роль у сучасній українській історії залишається без належного визнання.

Останнім часом в умовах економічних негараздів в Україні з'явилося досить багато публікацій, що їх можна назвати відверто антисемітськими: наприклад, переклад книжки Дугласа Ріда "Спор о Сионе" [10] або брошура Матвія Шестопапа [14]. Не маючи можливості ознайомитися з протилежною думкою, деякі люди вважають, що це єдино можлива та науково обгрунтована точка зору. Таким уявленням сприяє той факт, що згадані книжки були надруковані вже після розпаду СРСР із його безпідставною пропагандою дружби народів і, таким чином, розцінювалися як опозиційні до радянського способу життя. Проте опозиційне не стає одразу й автоматично позитивним.

Безперечно, в демократичному суспільстві люди повинні мати усі права та свободи, в тому числі і свободу слова та свободу совісті. Ця стаття – спроба підвести науково основу під погляд, протилежний тому, який Анна Рейд нази-

ває "традиційним українським антисемітизмом", а спосіб аргументації базується на використанні методів загальної лінгвістики.

Авторка висловлює подяку раву Шонові Зеллу (Нью-Йорк, США), який уважно прочитав увесь текст та зробив вагомі зауваження та уточнення, особливо стосовно єврейської релігійної традиції та мови їдиш.

Авторка висловлює також подяку Рут Косовер Соломон (Нью-Йорк, США) за увагу та доброзичливе сприяння у підготовці матеріалів.

Література:

1. ВЕЙСМАН В., НАЙМАН О.: Євреї під час селянсько-козацьких повстань // Єврейський світ. Альманах. – 2002. – К. – С. 33.
2. ГЛАЗЕРСОН М., рав. Музыка и каббала. – М. – Иерусалим, 1998. – 142 с.
3. ГУМИЛЁВ Л. Н.: Древняя Русь и Великая Степь. – М., 1992. – 509 с.
4. ДЖОНСОН П.: Історія євреїв. – К., 2000. – 702 с.
5. МИЦИК Ю.: Євреї-козаки // Хроніка – 2000. Україна – Ізраїль. – К., 1998. – 511 с. – С. 72 – 76.
6. Огієнко И. И.: Иноземные элементы в русском языке. – К, 1915. – 136 с.
7. ОСТАШ Р. І.: До походження прізвищевих назв Реєстру: спроба етимологічного словника // Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Упор. Тодійчук О. В., Страшко В. В., Осташ Р. І., Майборода Р. В. – К., 1995. – С. 517 – 573.
8. ПИЛКИНГТОН С. М.: Иудаизм. – М., 2000. – 400 с.
9. Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Упор. Тодійчук О. В., Страшко В. В., Осташ Р. І., Майборода Р. В. та ін. – К., 1995. – 592 с.
10. РИД Д.: Спор о Сионе. – К., 1999. – 658 с.
11. РОЖЧЕНКО З. В.: Етнічний склад війська Богдана Хмельницького за антропонімічними даними Реєстру війська Запорозького 1649 року // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – К., 2000. – С. 254 – 270.
12. ТОМАЗОВ В.: Вони служили Україні // Хроніка – 2000. Україна – Ізраїль. – К., 1998. – 511 с. – С. 62 – 71.
13. ХОНИГСМАН Я. С., НАЙМАН А.Я.: Евреи Украины. – Часть I. – К., 1992. – 156 с.
14. ШЕСТОПАЛ М.: Євреї на Україні. – К., 1999. – 194 с.
15. ЯВОРНИЦЬКИЙ Д. І.: Історія запорозьких козаків. – У 3 т. – К., 1990. – т. 1. – 592 с.
16. REID A.: Borderland. A Journey through the history of Ukraine. – Westview Press. – 1999. – USA. – 233 p.
17. י. סאָרטשינסקי. קורצער יידיש־אוקראינישער ווערטערבוך. Короткий їдиш-український словник / Уклад. Й. В. Торчинський. – К., 1996. – 207 с.
18. רוסיש־יידישער ווערטערבוך Русско-еврейский (идиш) словарь. Р. Я. Лернер, Е. Б. Лойцкер, М. Н. Майданский, М. А. Шапиро. – М., 1984. – 720 с.